

„Ki viszi át” – „a túlsó partra”?!

(Adalékok a Nagy László-inspirációk történetéhez)

Az elmúlt esztendőben, 2025-ben Nagy László születésének századik évfordulóját is ünnepelehetjük. A centenárium újólag megerősíthetett mindenkit abban, hogy a sokoldalú költőgénusz lírája a magyar sorsirodalmi hagyományban gyökerező profetikus-vizionárius költészettípus olyan kiemelkedő mintaképe, amely hosszú évtizedeken át termékeny ihletforrásként befolyásolta későbbi nemzedékek meghatározó eszmei-poétikai áramlatait. A „ki viszi át” költői kérdésének emblematisz szóképéhez kapcsolódva állapítható meg, hogy az ő értékvilágát napjainkig számos jelentős lírikus örökíti és menti át – vagyis „viszi tovább”, időben is a „túlsó partra”, a jövőbe.

Ez a népi kultúrából felnövekvő poézis ugyanis örök érvényű szuggesztivitással képes az archaikus közösségi érzésvilág legősibb rétegeit mozgósítani az elidegenítő jelenkor ijesztő és zűrzavaros körülményei közepette is, s a népi és a magaskultúrát egyeztető szellemi szintézist teremtve a „bartóki modell” szerint döbbsenteni rá ember voltunk, az emberi minőség semmilyen történelmi viszonyok között sem feladható lényegvalóságára. Az ikonikus versben a „Szerelem” képletes fogalmába sűrített humanitás teljes és valódi (ön)értéktartományára, a szeretet, a hit, a remény, az igazság abszolút, időtlen és feltétlen megőrzendőségére. A legfőbb szellemi-művészi rokonait a sugaras „Nap fia”, az „elárvult askéta mester” Csontváryban, a „Mindenség zenéjét” mérő Bartókban, a „glóriás”, a „kintől bélyeges” József Attilában megtaláló poéta hitvalló alapüzenete, hogy „a költőnek minden áldozatvállalás árán is kötelessége megóvni az értékeket, megmenteni a művészi eszményeket”.¹

Nagy László folklorisztikus-mitologikus (sajátosan érzékletes és szemléletes, s a népi expresszionizmussal és a népi szürrealizmussal is mélyen összefonódó) világképében a jó és a gonosz erők harca a paraszti életvilág izzó konfliktusain és örök tanulságain keresztül intenzív drámaisággal, romantikus erkölcsi pátosszal és mágikus („bűvölő-bájos”) sugallatossággal övezve domborodik ki. Szimbolikus események és jelek stilizálása, rituális, szinte sámánisztikus, révületes nyelvi emelkedettség és sűrűség fokozza, feszíti a mitikus, szakrális, kozmikus küzdelem minden átható látomását, s így hangsúlyozódik a hiteles költői szó morális fenségessége és a költő ünnepies tántoríthatatlansága, a felismert fenyegető létromlással szembeni etikai integritása és küldetéses engesztelhetetlensége. Ilyképpen a *Menyegzőben* például – a Nagy László-i világszemlélet és művésziesség egyik csúcsműveiben (jellegzetes „hosszúversében” vagy „hosszúénekében”) –, amelyben egy tradicionális esküvő és lakodalom dramatikus-szertartásos jelenetsorának egyedi szituációja tágul egymással összezsapó univerzális lételveket kivetítő monumentális vízióvá. Fantáziadús képzetrengetet mozgóító freskóvá. Megrázó ősenergiák összeütközése zajlik: a jegyespár archetipikus alakja a mindenkori tisztaság, a genuin szépség, az őszinteség és igazság, az erkölcsi épség és méltóság eszméjét, ideálját jelképezi és testesíti meg, ellenállva a környezet alantas kihívásainak (W. B. Yeats szavával: „mocsár és vér minden bonyodalmának” – *Bizánc [Byzantium]*; vagy ahogyan Nagy László fordította az ír szellemóriás *A második eljövétel – The Second Coming* – című versében: „Vérszutykos ár csatangol s mindenütt / megfúl az ártatlanság ünnepe”). A menyasszony és a vőlegény szoborszerű mozdulatlansága azt is jelzi, hogy a valóságban az eszményeket mindig érzéketlen és ellenséges közeg veszi körül, tehát az igazi értékeket rejtteni, védeni, óvni kell, s megőrzésüket csak az ilyen állóképszerű megszilárdulás biztosíthatja. A mátkapár egyesülése valamifajta szent (heroikus és igézetes) szövetségé némesedik, ket-

ten egymásban is megerősítik az értékmentő eltökéltséget – „arccal a tengernek”, „szoborrá” öntve és feszülve. A valódi népszokás érzéletes megjelenítése, a végtelen tenger és a csillagok távlataiban kibomló mindenség dimenziója, a reális és a képzeleti szemléletformák tágassága olyan elementáris üzeneteket és jelentéstartalmakat hordoz az örök idejű emberség (érzelmi, antropológiai, értékelméleti és szerelemfilozófiai értelmű) megmaradásának törvényszerű szükségességéről, amelynek lenyűgöző hatásereje hosszú időnkig gyűrűzött tovább a kortárs magyar költészet vonulataiban.

S ha a *Menyegző* a hatvanas évek egyik kiemelkedő „kultuszversévé” vált, a hetvenes években ennek egy méltón katartikus téma- és motívumvariációja, mondhatni, párkölteménye keletkezett: Szilágyi Domokos *Tengerparti lakodalom* című poémája. (Amelyben a mozgalmas és expresszív lakodalomleírásnak például a csujogató indulatszavaiban és az azok sodró lendületében megnyilvánuló utalásos szövegközisége az egyetemes sors- és emberiséglátomás összetettségével töltökezik.) Világlátás, műfaj, stílus rendkívül bonyolult belső hasonlatosságaival áll tehát rokonságban egymással e két remekmű. Mindkettő összefoglaló igényű gondolati-filozófiai szintézisköltemény, robajló képek zuhatagában koncentráló hosszúverses létösszegzés, emberi és kozmikus sorshelyzetek archaikus-időtlen távlatú mitologizációja. A *Menyegző* olyan látomásvers, amelyben az „arccal a tengernek” bemutatott, „fenséges elszántsággal védett teremtő tisztaság”² a „poláris létértékelés, a küzdő-önheroizáló emberi elv”³ ősmítoszi struktúrái és asztrálmítikus kiterjedései révén egyetemesedik és állandósul. A „mítoszok ősi atmoszféráját: hősképét, univerzális szellemét, teremtő indítékait, szoláris szimbolikáját, bináris osztályozását újjáélesztő” mű; egy „diktatorikus, emberi kiteljesedést gátló, korábban népére sortüzet nyitó, majd százakat börtönbe vető és folytonosan világkatasztrófával fenyegető kor ellen az archaikus mítoszok eszmei és képi eszköztárát bartóki erővel mozgósítja benne Nagy László nagy erejű líraisággá” – a „teremtésmítoszi alapelveket” ragadva meg.⁴ S az abszolúttal érintkező értékállítás döntően a szakrális méltóság és határtalan teljességigény (mint eszményi törekvés) szoborszerű mozdulatlanságának, illetve az

alantas vágytobzódás elszabadulásának morális összemérhetetlenségében vetül ki. Értékeszmény és értékromlás-értékrontás apokaliptikus ütközésének drámai közegében és légkörében. A rítus, a szertartás, a misztérium imaginációjának kimelevítő téridői végtelenségében. A statikus rendíthetlenségbe zárul ilyképpen a tragikus-hősies eszményóvó akarat, az értékszembesítő örök emberi küzdelem.⁵ S eme mélyreható folklorizmusból táplálkozó egyetemes szenzibilitás vagy szenzibilis egyetemesség számára, „mint a bartóki zenében, a modern törekvések adják a távlatot, a rendező normatív elveket, a népiség pedig az ősi forrásokat, s a minden emberben közös emlékezetet”.⁶ A *Menyegző* „az ellentétes világtendenciák ütközését egyetemes lét-drámaként érzékelteti”; így tehát az „értékhiányos valóság és valósághiányos érték, eszmény és valóság, idill és tragikum, szakrális és profán, pátosz és ironia kettősségeiből épül fel Nagy László legtökéletesebb hosszú éneke, mint a paradoxális érték szerkezet modellje”.⁷ „Nagy László egy egész világért perel, s mert magában hordja ezt a világot, kénytelen küzdeni a megrohasztására törő romlás ellen”; a polaritás ezért „kiélezett, egyszersmind mélyen ambivalens is, hiszen egy boldogságvonzású ünnep közegében örvénylik itt a romlás”.⁸

A *Menyegző* az autentikus emberi fenomén alapp princípiumát méltóság és méltatlanság folytonos szembenállásában, harcában úgy modelálja, hogy a „két emberi csillag” – a „fenség”, az „örökös láng” „márványlap-arcél”-űvé kristályosodott, szoborrá feszülő-öntődő megszemélyesülése – számára a tenger abszolút értékhorizont és ideálképzet, a végtelen teljesség, a mindenség hívása és igézete. „Igazi násznagy”-ként mintegy az abszolút létminőség eszményövezete, csillagfényköre, kozmikus glóriája. A küldetés aureolája és önerősítő igazsága. A *Tengerparti lakodalomban* ehhez képest a tenger elsősorban a személyiség erkölcsi őselvén túli, az emberi faj egészét közvetlen kozmikus-biológiai értelemben is meghatározó arkhé, metafizikai és embertörténelmi őselem. A menyasszony itt nem statikusságában, hanem mozgásában, extatikus termékenységi táncában valósul át időtlen életjelképpé. A mindenható természeti-vitális folyamat irdatlan tempójába, elementáris áramába olvad a menyasszonytánc, s maga a menyasz-

szony nemcsak szemléletében, morális igényében vagy apoteózisában, hanem létében, testi-lelki mivoltában is azonosul a vízzel, a tengerrel. Személyessége voltaképpen a feminin jellegű megvalósult univerzum mitikus vetülete – a világmindenség, s benne az emberi nem, a genus eredete és kontinuitása: „Viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszonyt, viszik, viszik, viszik, / tengernyi fátyla, sej, a láthatáron uszik, uszik, uszik, / az uszálya fehér felleg, sej, sűrű fehér felleg, / menyasszonyi uszályt, sej, sűrű fehér uszályt ájtatos szelek emelnek, / a menyasszony göndör fürtjét, sej, szögszín fürtjét kacskarintják szellőviháncok, / viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszony tenger hullámaival járja a menyasszonytáncot, / hajladozik a homokon, sej, hajladozik a hanga, / hullám karján hajladozik a menyasszony”; „ropja a táncot, sej, a lakodalmi táncot ropja a föld, víz, tűz, levegő, minden elem, / ropja a táncot, sej, a szokottat, friss-dühösen a történelem, / csillagos égbolt villog odafönn, sej, vele zölden a tenger is ég”; „rogyjon az ég rád, sej, szóljon a szférák talp alá való muzsikája, / az a legény most, sej, ki a menyasszony tenger iramát reggelig állja, / itt a menyasszony, sej, a menyasszony, végtelen öblű, thalatta, thalatta, / ruháit rendre leszórja a Föld, sej, termékeny tenger alatta, alatta”; „fölfakadó víz / áttör a szennyen”. A természeti elemek nyilvánvaló életmegtartó hatalommal bírnak: „kushad a koncert, elemekéért, kushad mohón az emberiség”. A látomást energikussá a történelmi időiség, a világtörténelmi (a „történelem egészére”⁹ kiterjedő) időáramlás dinamizálja – s a genezistől az apokalipszisig, a származástól az önelvesztésig, a bőséges-virulens kezdettől az elszáraztató végig – a meg nem becsült természeti önazonosságtól való sivar-élettelen elszakadásig – jutó hanyatlásfolyamat visszafordíthatatlanságának keretében: „kiisszszuk a tengert, sej, de kiisszszuk, szájunk szikkadt, bendőnk telhetetlen, / itt a menyasszony, sej, hullámok karján, világ ölében, itt az egyetlen, / ragadja az ár, sej, tengermély az ágyhely, világ ha kihal”; „megfertőztettek, sebeztek rajban, aj, kivilágos éjjelek, és / szúr a sugár is, aj, átszúr rajtam közömbös hegygel-élel e kés, / virrad a tenger, aj, végtelen öblű thalatta, pirkad a, pirkad a part, / melyet a násznép, aj, csuda násznép a sötétségből ki- és kikapart, / hozzák a menyasszonyt, aj, vissza az asszonyt, jön, jön a koravén, szeplős gyermek, /

fővenyre vetődött moszatoktól, aj, kikönyörögni egy kis kegyelmet, / kiittuk a tengert, aj, fenékgiglen, halait megettük, nyaltuk sóját, / csupasz mederben, aj, gurulnak itt-ott tátogó, céltalan, bilincstelen bóják, / elapadt a dagály, aj, elakadt minden, vízen átvádló, cirmos hajó és / nagy fene cirkáló, aj, polipdögökre tátog az ágyúnaszádon a lőrés, / ős elemünk, aj, ős anyaméhünk, meddőn maradott förtelmű bánat, / nincs tenger, nincs sziget, aj, nincsen part sem, anyányi árnyak futnak utánad”; „kihalt a menny, aj, ki a pokol, jaj, kiittuk a tengert, végtelen a part, / kóválygunk hosszán, új menyasszonyt hozván, ki talán mégis, aj, tengert akart”. A virradat az ősmélységektől eltávolító sorsromlás metaforája, a semmihez közelítő „kóválygás” pedig az abszurd reményvesztést érzékelteti („se halni, se lenni”). Mindazonáltal egy „új menyasszony”, a feltétlen szükségességével halvány lehetőséget is sejtető újjáteremtődés, megújulás jelképe talán oldja is a lezárulás végérvényességét. A költői nézőpont mindenképpen a lét- és értéksorvadást, az önelidegenítő devalválódás és degenerálódás előrehaladottságát konstatálja,¹⁰ olyan pozíciót vesz föl, amelyből meglátható és megítélhető a történelmi lét tragédiája. S ez az a modern és a klasszikus magyar sorsköltészetbe szervesülő világmép, amely a jelentéssokszorozó perspektívátágítás révén is „holt-súlyos” igazságokból építkezik, s a szellemi-erkölcsi szövetkezés esélyének őrzésével a humánus egyetlen hitelesen fenntartható létkompenzációját szolgáltatja – a világ (N. Pál József kifejezése szerinti) „végső elrongyolódásának”¹¹ ellenében.

Nagy László személyiségének és alkotóművészetének korokon és tereken, határokon és háttartalanságokon keresztül is átívelő kisugárzása természetszerűleg ért el az erdélyi, székely-, sőt csángóföldi magyar kultúra vidékeihez és szféráihoz is. A kölcsönhatások közte és az erdélyiség jellegzetes archaikus népi és historikus kulturális hagyományait átörökítő írók (Tamási Áron, Sütő András, Páskándi Géza és mások) között rokon szellemiségű művekben s a szorongató közös nemzeti sorskérdéseken töprengő, aggódó lelkiület hasonló megnyilvánulásaiban sokrétűen felmutatható. Még az olyan jelképesen sorsszerű és végzetesen tragikus pillanatokban is evidenciává vált ez a kapcsolódás, amikor 1976-ban Nagy László Kolozsvárott a Házsongárdi teme-

tőben az általa „fényesen kényes szellem”-nek nevezett Szilágyi Domokos fölött mondott katarikus gyászbeszédet (*Aki szerelmes lett a halálba*),¹² s utána pedig Sütő András 1978-ban Nagy Lászlótól (a „nyelvében bujdosó a versben bujdosó”-tól) búcsúzott Budapesten a farkasréti temetőben (*A költő szívet hasogató Gondja*).¹³

Újabban (2015-ben) pedig megszületett a *Menyegző*nek egy egészen mai korhangulattal telítődő továbbírása, parafrázisa, formaváltozata is: a szintén erdélyi (székelyföldi) Fekete Vince *Hőkamera* című bravúros költeménye. Ebben a groteszk lírai látletben a költő a tradícióvesztés (a nyomorúságos, bizarr elembertelenedés) szálnalmas jelenségeit, az újabb lehangoló stádiumába süllyedő jelenkorra jellemző silány duhajkodások (pénzközpontú) álságait vagy a hagyomány torzult értékmaradványai között fulladozó lakodalom nyers-vulgáris életképeit festi föl, amikor a fiatalok arccal már nem a tengernek, hanem a tivornyázó násznépnek ülnek ott párban a falusi kultúrházban, s amikor „minden fordítva van most ami fehér máskor / az fekete [...] ami sötét volt az világos ami világos az sötét”. A vers Tóth Erzsébet szerint is mintegy a Nagy László-mű „inverze, negatívja. Kíméletlen mai szem, megtépzott lélek tudósít a menyegző végtelen színpadiasságáról, ürességéről. Néha úgy érzem, Nagy László verse színesben íródott, a mai utódé fekete-fehérben”.¹⁴ Kitüntetett, korszakjelző szerepét többen is kiemelik.¹⁵

S még egy eklatáns példa a motívum hatás-történeti továbbélésére egy másik kortárs költőnél, Szócs Gézánál, akinél pedig fanyar elégi-kussággal idéződik fel a szülőföld, a tenger és a lakodalom mindenséglátomása – Szilágyi Domokosra emlékezve, akinek életébe „belefért 38 esztendő, egy enciklopédia, a naprendszer összes folyóinak hossza, folytonos sírás és sírásás és egy véget nem érő tengerparti lakodalom. Mi is erre a menyegzőre, keresztelőre és temetésre gyűltünk össze itt a nagysomkúti tengerparton”.¹⁶

*

Izgalmas poétikai sokrétűséget eredményez, ahogyan Szilágyi Domokos neoavantgárd, neoexpresszionista – és gyakran deheroizáló –

beszédmódja (és sziporkázó nyelvjátékossága) magához vonzza és hasonítja a Nagy László-féle bajvívó indulatok felajzott, felcsigázott hangzatait.¹⁷ Ahogyan ezeket a reminiscenciákat és utalásokat „átsajátítja”, s önnön hanghordozásában rímelteti a rájuk rezonáló gondolati és verstani alakzatokban. Az egyik adys intonációt hevítő korai Nagy László-vers így korhol és háborog: „Ebek a magyarok, / ebek, ebek, ebek, / hűségétől ugatnak, / bajtól nyüszítenek. // Kócos komondorok, / nagy posza agarak, / pici pulik egymás / szívének ugranak. / Ha majd bundájukat / pörkölik istenek, / akkor meghuzódva / újra nyüszítenek” (*Ebek a magyarok*). Ugyanez a fájdalmas, kíneserves (önemészítő-önostorozó) ambivalencia forrósodik föl Szilágyi Domokos kései – s mottóként Vörösmartyt és Petőfit idéző – *Magyarokjában*: „Bárgyú zsiBADATBAN, / másfélezer éve, míg vihar / zúgott körötte (tudniillik / a szellemé), ül bávatag; / igricei – míg múlton múlik / az idő – fölvonítanak / olykor”; „cigány egy nép, nem tesz, csak jajgat”; „Önkéntes gladiátorok: / egyik a másra acsarog / és támad újra, újra, újra, / s az öregisten hüvelykujja / lefelé bök – rajt, hejjuhujja!” – Nagy László megrendítő képzetsűríttése – a „dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrálist” (*Ki viszi át a Szerelmet*) szállóigéje – Szilágyi Domokosnál így visszhangzik: „káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” (*Rab*). Sokatmondó adalék, hogy éppen a drámaiság lényegéről valló, *Dráma és legenda* című 1939-es esszéjében így határozza meg a lélek viharzásainak mibenlétét Németh László: „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere Prométheusz és Szophoklész óta. S ez még inkább Shakespeare-nél. Itt szinte táncolnak már az oszlopok, s a szilaj emberháborgás hányja hullámaint.”¹⁸ S klasszikus, korszakos versében így vall Illyés Gyula is – *Bartók* zenéjéről: „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő zene”. Áprily Lajos egy Reményik Sándornak küldött levelében fűzi össze a kétirányú indulattartalmakat: „tanítottam és szerkesztettem, imádkoztam és káromkodtam”.¹⁹ Kiss Tamás Utassy Józsefnek címzett levelében írja: „Bizony, káromkodós emberek az

Isten emberei.”²⁰ Oláh János szerint: „Az Isten akkor van veled, / amikor megtámad a csönd. [...] Kárhózat ez, vagy irgalom” (*Elveszett motívum*). Döbrentei Kornélnál is vegyes a dacos düh és a magamegadó áhítat: „föltartott kezem égbedőfött fohász!” (*Meztelenül*). Aztán Nagy Gáspár is így emlékezik dunántúli szülőfalusi gyermekkorára: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első »nyelvemlékeim«.”²¹ A hajdúsági Kertész László *Szerelmünk ez a föld* című poémájába szövi kesergését „sírásból és vigalomból, / káromlásból, hiszekegyből”. A dunántúli Szigeti Lajos ezt kérdezi: „Művészember hangos fohásza / miért fullad káromkodásba?” (*A teremtés kényszere*). Az erdélyi Markó Béla így mondja: „Káromkodásig mormolok / imádságízű szavakat” (*A vétek is*). Farkas Wellmann Endre (szintén Erdélyből, Kányádi Sándor tiszteletére írott versében) kéri az Urat: „a káromkodáshoz adjon új erőt / s az imádkozáshoz adjon halk imát” (*Üdvözet*). A nagykunsági Erdei-Szabó István esdeklő himnikusan siratja élet-halál harcát vívó nemzetét, ekképpen: „Ez az árva, világfordító nemzet, / aki szent királyokat és emberfőket nemzett [...] Most itt áll újabb roppant csapások / súlya alatt, / mint aki végleg magára maradt, / akinek már imája is káromkodásba torkoll” (*Van-e kiút, Istenem?*). A bihari Pataki Istvánnál: „héjjakarom vagy lágy pihe / s bennünk káromlás vagy Ige” (*úgy kelle-ne*). A szatmári Oláh Andrásnál – Petőfire, Adyra, Nagy Lászlóra utalva: „dudva muhar és dúlt hiték / te átokverte kis sziget / káromlásból katedrális / Pustaszertől Segesvárig” (*Ezredvégi ugar*). A Debrecenben élő Vitéz Ferenc önmegszólításában: „egyszer imádkoztál / máskor átkozódtál” (*Harmincegy – 51*). A kárpátaljai Nagy Zoltán Mihály verses regényének hőse (*Túl a fényeken*) így próbálja erősíteni borongó, önmagával, közösségével, sőt Istenével egyaránt perlekedő s a mindet egyszerre korholó hitét: „pásztortalanul csámborogva / elsatnyul, kivész belőle / a létküzdelmekben évszázadok alatt / imádsággal vagy káromkodással, / de mindig hatalmas életösztonnel / megnyilvánuló / létakarát”. S a székelyföldi Ferencz Imre szintén így riadozik *Csángók* című versében: „Uram a nyelvünk szétporlad szét-esik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” Lászlóffy Csabánál pedig a megidézett nagypapa „makacsul káromló termé-

szetével / együtt istenhitét is visszanyomta a vén utazó- / láda nyikorgó hasfala mögé” (*Emberlő-vedékek elégiája*). És valóban, olykor „hőbb és igazabb imák” az „átkozó szavak” is, mint „az álszentek langyos könyörgése” – amint *Isten-káromlás* című védőiratának zárlatában (1917-ben, a „nagy háború” idején) már Babits Mihály leszögezte.²² (Ugyanakkor *Fortissimo* című versremekében poétikusan is igazolva ezt.)

S megint Nagy Lászlóra rimelő ritmusparafrázisként is olvasható Szilágyi Domokos kései költeménye, a *Megvert az Isten*: „Megvert az Isten / étellel. / Meg a szerelem: / élnem kell. / Meg a halál is: / félnem kell. / Megvert az Isten / étellel. // Meg a poézis / vallással. [...] Föld alatt dől el, / nem másutt, / föld felett, füstben – / nincs már út”. Jellegzetes Szilágyi Domokos-i létfilozófiai számvetés ez, a játékosság groteszk-rezignált iróniájával, a lét és nemlét, élet és halál, föld és ég dimenziói közötti kiúttalanság – választás nélküli determinációt és transzcendens választalanságot²³ egyszerre demonstráló – végszituációjáról. A kozmikus magány, magáramaradottság egzisztencialista mélységű sorsnyomorúságát az önirónia vibrálása, a játszi szellem könnyedsége, a lélek titkos energiája ellenpontozza: sőt bűvöli, stilizálja, éneklí. Bizarr dallamossággal, amelynek ritmikus-ütemes menete szótagszám, rímképlet szerinti pontossággal megegyező formában játszik rá Nagy László bájosan naiv, gyermekien tiszta és egyidejűleg kérlelhetetlen emberi méltóságot sugárzó dalszerű fohászára, népies köszöntéses könyörgésére, az *Adjon az Istenre*: „Adjon az Isten / szerencsét, / szerelmet, forró / kemencét, / üres vékamba / gabonát, / árva kezembe / parolát”. Még a versek első sorában szereplő istenképzet is részint analóg (amennyiben a befolyásolhatatlan abszolútum rendelkezésének öntörvényűségét, az emberlény kicsinységét jelzi) – s mégis mennyire két külön szuverén költői világot, világszemléletet tud felidézni. Az egyik (Nagy Lászlónál) a folklorisztikus, „pogány” életöröm – élethit és életkultusz –, egyfajta heroikus vitalizmus és magabízó moralitás hangulatát árasztja, a másik az abszurd kiszolgáltatottság szarkasztikus rémületét. Amely az iszonyat fanyar-gunyoros, önlefokozó és alustilizáló önreflexióját József Attilá-s hangvétellel közvetíti; s ezt a kapcsolatot Kántor Lajos is nyomatékossítja

a hetvenes évek Szilágyi-lírája kapcsán²⁴ („Fekszem, virrasztok / megverten. / Balekség díját / megnyertem. / Ostobaságét, / én, marha. / Lettem ilyen kész- / akarva. // Lettem, hát lettem, / nyöghetem”; „Lettem, hogy legyek / végtére / ország-világnak / cégére”; „Vagyok. És ez is / valami”; s ez tehát összevethető ezzel: „Éltem – és ebbe más is belehalt már” – József Attila: *Kész a leltár*).

*

Kiábrándulások, veszteségek, megcsalások korában Nagy László személyes és művészi példája remélhetőleg még inkább helyzetmegvilágosító pozícióba kerülhet, a szólás, a cselekvés, az emberség hitelességét és tisztaságát

együttesen mintázva. Hatalmas értékszomjúság található enyhítő és igazoló jelképre ebben az ihletett és ihlető, korszak-meghatározó és időtlen humanitásról tanúskodó költészet-, nemzet- és embertörténeti jelenségben. Csoóri Sándor szerint „ezen a szóra, hitre és emberi tisztességre kiéhezett földön elkezd növekedni azok száma, akik őt megérdemlik, s akiket ő is megérdemel”.²⁵ Szemben azokkal, akik a hitványság torát ülik; mint Buda Ferenc vallomások látomásában:

„Örökségeden, a befelé határtalan Szabadság szikkadt kenyerén megosztozunk: maradjon elfogyhatatlan étünk. Pirinyó morzsája is édesebb mindannál, amit a jóllakottak terített asztala kínál.

Dögvészes parton a terített asztal ott áll ma is. Dúl a vendégség körülötte. Minden kísértés pedig a Te kezéd által megjelöltetett.”²⁶

Jegyzetek

¹ SEBŐK Melinda, *Kisportrék a második világháború utáni magyar irodalomból IV.*, Agria, 2018/3, 86.

² GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2005, 379.

³ JÁNOSI Zoltán, *Nagy László mitologikus költői világa*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1996, 322.

⁴ *Uo.*, 321–322.

⁵ „Múltból jövőbe hidal az elszántság, az évezredek át megújuló szándék.” SZÉLES Klára, *Nagy László himnusza* = SZ. K., *A létté vált hiány*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1995, 27.

⁶ CZINE Mihály, *Magyar irodalom a huszadik században*, Bp., Kortárs, 2001, 158.

⁷ KÖDÖBÖCZ Gábor, *Nagy László költői világképe hosszú énekei alapján, különös tekintettel a Menyegzőre* = K. G., *Értékvilág és formarend*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2003, 136–137.

⁸ KISS Ferenc, *Menyegző* = K. F., *Írások Nagy Lászlóról*, Bp., Püski, 1993, 88–89. – Ld. még főként VASY Géza, *Nagy László-tanulmányok*, Veszprém, Mikszáth, 1993; Uő., *Nagy László*, Bp., Balassi, 1995; Uő., *Nagy László*, Bp., Elektra, 1999; TÜSKÉS Tibor, *Nagy László*, Bp., Szépirodalmi, 1983; TOLCSVAI NAGY Gábor, *Nagy László*, Pozsony, Kalligram, 1998; JÁNOSI Zoltán, *A Csodafüszarvas*, Iszkáz, Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány, 2003; Uő., „Szólitlak, hattyú”: *Válogatott írások Nagy László életművéről*, Bp., Magyar Napló, 2006; „Inkarnáció ezüstben”: *Tanulmányok Nagy Lászlóról*, szerk. TASI József, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1996; *Havon delelő szivárvány: In memoriam Nagy László*, szerk. GÖRÖMBEI András, Bp., Nap, 2000.

⁹ BEZZEG János, *Szilágyi Domokos: Tengerparti lakodalom*, Jelenkor, 1979/6, 575.

¹⁰ „Mi lesz a világgal, amely nem vers, nem szó, szabályai nem a végtelen könnyűség, a nyelvben, a versben fellelt szabadság szabályai?” MARKÓ Béla, „*Játsszuk, ami nincs, de lehetne*” (*Szilágyi Domokos: Tengerparti lakodalom. Hátrahagyott versek*) = M. B., *Az erdélyi macska*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2010, 54.

¹¹ „Szilágyi Domokos lírája e földhatatlan teremtő és világbíró vagy útjának és az út következményeinek a végsőig következetes végigjárása, s mint ilyen, önmagával szembeni irgalmatlanságában a magyar irodalom történetében talán egyedüli. [...] Szilágyi Domokost – többek közt – az a Nagy László búcsúztatta el, aki a szelektáló köztudalom, meg a párbajozó csoportok önreprezentációja szerint a másik (ti. a képviseleti, vagy a vátesz magatartást preferáló népi-nemzeti) »oldal« szimbolikus alakja lett. Tény: aki ma vitán felüli példának tudja az egyiket, inkább kétellyel néz a másikra – vagy a híveire, követőire legalábbis. Pedig ha valakik, akkor ők aztán valóban összetartoztak, s nemcsak annak okán, hogy Szilágyi a legnagyobb élő költőként éppen Nagy Lászlót nevezte meg, vagy hogy – mint életének közeli tanúi elmondták – a *Deres majálist* lemásolta kézzel – állítólag!? – egyetlen éjszaka. Nem a poétikai karakter s a két világkép azonossága fűzte őket össze igazán, hanem az inkább, amit nekünk is oly sürgősen vissza kellene perelnünk. Ők még tudták ugyanis, hogy vérre megy a játék, számukra az irodalomnak volt még tétje, miként a kimondott szónak s az életnek is. A különbség persze tapintható, s nem csak abban, hogy amíg a szóképektől Szilágyi egy időre elköszönt, addig az idősebb poéta a maga metaforáihoz haláláig ragaszkodott. De abban már igen, hogy amidőn – úgy a század hatvanas éveinek közepétől – a *Menyegzőben* is verssé formált morális csalás nyilvánvalóvá lett, s az érték tudat, meg az érték érvényesítésének lehetősége – illetve az ebben való hit – egymástól távolodni

kezdett, a hatalmak vájta határon inneni költőtárs makacs értéktudata – az új formák megannyi változatát is keresve bár – továbbra is sértetlenül megmaradt. Az ő utolsó egymásfél évtizede a visszaperlés avagy a folytonos értéktanúsítás mind keserűbb utóvédharcának jegyében telt, ezt tette akkor is, amikor költőtársa koporsójánál prózaverssel búcsúzott (*Aki szerelmes lett a halálba*). »Haláloed a pazarlás ideje már. A megtartók jöjjenek, igen« – mondta Nagy László akkor. Szilágyi Domokos számára az említett elmozdulás önnön értékbiztonságának a szétporladását jelentette, így ő – mivel az Istentől való kegyelemben bízni nem tudott – a világ végső elrongyolódásáról adott hírt, vigasz nélkül ugyan, de illúzióktól mentesen. Két egymást kiegészítő, de egyaránt nélkülözhetetlen morális és költői tanúsítványa ez sorsunknak: annyi bizonyos, mindkettőbe bele lehet halni. Vagy a szív szakad meg, vagy az élet iránti bizalom fogy el végleg. Mindkét halállal mi [...] lettünk kevesebbek.” N. PÁL József, *Szeretett volna élni 2000-ig: Szilágyi Domokosról – huszonöt év után* = N. P. J., „A megtartók jöjjenek...”, Miskolc, Felsőmagyarország, 2004, 210, 217–218.

¹² „Tömören néhány utalással megidézi, felidézi Szilágyi Domokos költészetének különleges sokszínűségét. Jellemzéséről sorról sorra kimutatható, hogy kreatív asszimiláció eredménye. Szilágyi Domokos versei inventorként állnak mögötte, de önálló lelemények a megigéző szavak, nem csupán »átírásai« Szilágyi sorainak. Amit pedig a jellemzés súlyát növelni szándékozva tőle vesz, arra egyértelműen utal. [...] Jó érzéssel ragadta meg Szilágyi költészetének szabadság-játékát, fájdalmaikat őrző, de játékba oldó s nem feloldó karakterét. Szilágyi Domokos titokban fájó holt súlyos játékait Nagy László a belső tartás módozataként értékelte. [...] A költőileg kiteljesített, retorikailag, képi világában megemelt vers értéksíratás és mély keserőség foglalatja, az értéktanúsítás kapott benne nagy hangsúlyt.” GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Bp., Magvető, 1992, 338, 341.

¹³ Mindezekről részletesen értekezik Jánosi Zoltán („De ott, Erdélyben nehogy meghasadjon a szívem”: *Nagy László erdélyi útjai*, Hítel, 2005/7, 3–16.; Uő., *Nagy László és az erdélyi irodalom*, Magyar Napló, 2005/7, 9–18.), aki többek között leszögezi, hogy „Nagy László életműve nemcsak verses és prózai alkotások sorában vonta magába és átfogóbb szemléletköreibe az erdélyi kultúra több jelentős értékét, hanem hatott is arra. »Bartóki« alkotának nyomai ott vannak az utána jövő erdélyi nemzedékekben, különösen a második Forrás-nemzedék alkotóiban: Király László, Magyar Lajos, Farkas Árpád s a többiek költészetében is.” Uő., „Szólítlak, hattyú”: *Válogatott írások Nagy László életművéről*, Bp., Magyar Napló, 2006, 362–363.

¹⁴ TÓTH Erzsébet, *Ez volt tehát*, Hítel, 2016/2, 57.

¹⁵ BORSODI L. László, *A transzcendencia visszhangjai: Fekete Vince költészete*, Székelyföld, 2016/11, 113–135.; s a mű intertextuális vonatkozásait is alaposan taglaló verselemző értekezés: BARTHA György, *Fekete Vince: Hőkamera*, Székelyföld, 2016/11, 136–142.

¹⁶ SZŐCS Géza, *Sírfeliratok Capritól Nagyvázsonyig – III. Nagysomkút, sírfelirat Szilágyi Domokos szülőházának falára* = SZ. G., *Carbonaro: Hat-százhat: Utazás tréfás rímekben Magyarországon és a világ körül*, Arad, Irodalmi Jelen Könyvek, 2015, 115.

¹⁷ A két életmű esztétikai, világképi természetének komparatív elemzéséhez ld. VINCZE Ferenc, *Nyelvbe forduló garabonciások, avagy Nagy László és Szilágyi Domokos költészetének összehasonlítási lehetőségei* = V. F., *Hagyományok terhe*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2009, 62–67.

¹⁸ NÉMETH László, *Dráma és legenda* = N. L., *Két nemzedék*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1970, 578–579. – De már vallomásos Szophoklész-tanulmányának 1932-es részletében is ezt rögzíti: „Szophoklésznel szertartás és líra egymást támogatják; istenfélelem és istenkáromlás egy dal két szólama.” Uő., *Európai utas*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1973, 27. – Vö. még *Eklézsia-megkövetés* című 1946-os drámájában Misztótfalusi Kis Miklós kifakadását: „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik.” Uő., *Szerettem az igazságot*, Bp., Magvető és Szépirodalmi, 1981, II, 242.

¹⁹ *Rokon álmok álmodója: Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése, 1920–1941*, szerk. LIKTOR Katalin, Kolozsvár, Bp., Polis, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 174.

²⁰ *Utassy József hagyatékából*, Stádium, 2016/2, 11.

²¹ NAGY Gáspár, *Közelebb az életemhez*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2005, 277.

²² BABITS Mihály, *Istenkáromlás* = B. M., *Esszék, tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 471.

²³ Vö. „Az ember, erőfeszítésének ezen a pontján az iracionálissal találja magát szemben. Érzi magában boldogság- és igazságvágyát. Hívó szavára a világ esztelen csöndje a válasz: ebből az ellentétből születik az abszurd.” ALBERT CAMUS, *Sziszüphosz mítosza*, Bp., Magvető, 1990, 218. – Az ég és a föld közötti abszurd helyzet bonyolult ironikus reflexivitásáról, a kétségérzet, a parabázis, a regiszterkeverés természetéről ld. KOVÁCS Flóra, *A választék kísértése: Szilágyi Domokos Megvert az Isten című kéziratörredékéről*, Tiszatáj, 2015/3. (Diák-melléklet, 148, 1–7.) – Ld. még CS. GYÍMESI Éva, *Álom és értelem: Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*, Bukarest, Kriterion, 1990.; SZAKOLCZAY Lajos, *Szilágyi Domokos (1938–1976)* = SZ. L., *Erdélyi ősz*, Bp., Napkút, 2006, 153–218.; POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom Erdélyben (1968–1989)*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2010, V–VI, 193–200.; *Kényszerleszállás: Szilágyi Domokos emlékezete*, szerk. PÉCSI Györgyi, Bp., Nap, 2005.

²⁴ KÁNTOR Lajos, *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Bp., Balassi, 1996, 83.

²⁵ CSÓÓRI Sándor, *Nagy László földi vonulása = Égi s földi virágzás tükre: Kortársak Nagy Lászlóról*, szerk. BALOGH Ferencné, Veszprém, 1985 (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 11), 160.

²⁶ BUDA Ferenc, *Az elmondhatatlan szavak = Égi s földi virágzás tükre, i. m.*, 62.